

روایت خیابانی که ساختش با تخریب عمارتی محبوب در مشهد گره خورده است

چهارطبقه فدای دروازه طلایی

شیرین سیدی/ تاریخ اولین خیابان مشهد که «به بالاخیابان و پایین خیابان» معروف بوده، به دوره شاه عباس صفوی برمی‌گردد و از آن تاریخ به بعد تا حدود صدسال پیش، مشهد تقریباً خیابان درخوری ندارد و درست از همین تاریخ است که با توجه به گسترش شهر و توسعه نیازهای شهری، مشهد در دل خود خیابان‌های جدیدی را پیدا می‌کند که خیابان شاهرضا، خسروی و ارگ از جمله آن‌هاست. این بار اما قرار است در سطرهای پیش‌رو به مناسبت سالروز بهره‌برداری از خیابان دروازه طلایی در سال ۱۳۵۳ خورشیدی از تاریخ این خیابان بگویم که مشهدی‌ها امروز آن را با عنوان «بولوار شهید مدرس» می‌شناسند. در واقع ایجاد «دروازه طلایی» حاصل دورانی است که تب‌غریبایی در ساخت‌وساز شهری بالاگرفته است. برای ساخت این معبر شهری که در ابتدا آن را «دروازه طلایی» نامیده بودند، ۳۰۰ خانه از جمله عمارت برجسته «چهارطبقه» و یک عمارت ۲۰۰ ساله با کاشی‌های مصور تخریب می‌شود. شاید جالب باشد بدانید سازندگان این خیابان در ابتدا رؤیای ایجاد مسیری را در سر می‌پروراندند که قرار بوده همه ساختمان‌های آن بیشتر از چهار طبقه باشد.

ناگفته نماند منبع اسنادی و تصویری ما در این گزارش، سامانه جامع مرکز اسناد تاریخ و توسعه شهری شهرداری مشهد است.

● از زمزمه ساخت تا آغاز اجرا

این خیابان را هم ۴۹۰ متر و عرضش ۱۰۰ متر تعریف می‌کنند که البته ۵۴متر عرض خیابان و ۴۶ متر نیز از تملک زمین‌های دو سوی آن به دست می‌آید. زمین‌هایی که توسط شهرداری برای احداث ساختمان‌های یکپواخت خریداری می‌شود. اعتبار پروژه هم به نوشته روزنامه‌های آن دوران، ۱۷۴۰میلیون و ۲۵۸ هزار و ۷۶۳ ریال بوده است. همچنین مقرر می‌شود این طرح، ۵ بهمن ماه آغاز شود و طی سه ماه به سرانجام برسد. در نهایت نیز مسئولان مدت زمان رسیدگی به اعتراضات مالکان املاک در مسیر را دو ماه پس از نشر این آگهی بیان کردند.

● مانعی به بلندی ۴ طبقه

در ادامه، یکی از مهم‌ترین سازه‌هایی که برای ساخت این خیابان مدرن تخریب می‌شود، «عمارت چهارطبقه خسروی» است. البته در ابتدا خبر تخریب این عمارت محبوب، به پنهان‌های مختلف در جراید مطرح می‌شد. اما به مرحله اجرا درآمدن آن آسان نبود، چون در افکار عمومی، این بنا یک عمارت تاریخی محسوب می‌شد. پس جهت رفع ابهام درباره ارزش تاریخی چهارطبقه، دستور ارزیابی آن را از پایتخت صادر می‌کنند.

این مأموریت به «یعقوب دانش دوست» واگذار می‌شود، او که در فروردین ۱۳۵۰ کارشناس اداره‌کل فرهنگ و هنر خراسان است، در ارزیابی چهارطبقه می‌نویسد: «براساس مطالعاتی که به عمل آمده، عمارت

اما چرا این خیابان «دروازه طلایی» نام می‌گیرد؟

همراه سال ۱۳۵۰ قرار بوده جشن‌های ۲۵۰۰ ساله برگزار شود و پهلوی اول از «دروازه‌های ورود به تمدن» سخن می‌گوید. به همین دلیل نام این خیابان جدید را که ساخت آن آغاز شده بود، «دروازه طلایی» می‌گذارند.

امیرھوشنگ معتمدی، شهردار مشهد که به‌تازگی بر این کرسی تکیه زده بود، در توصیف آن به روزنامه «آفتاب شرق» می‌گوید: «به‌زودی

● برآمدن نام دروازه طلایی

خیابان مدرنی که با بخشی از شانزلیزه پاریس قابل مقایسه است، در مشهد به وجود خواهد آمد. زمین‌های طرفین این خیابان نیز در اختیار شهرداری است و طبق نقشه و طرح‌های مخصوصی ساخته خواهد شد. «از همین زمان ایده ساخت آپارتمان‌های بالای چهار طبقه در این خیابان جدید نیز مطرح می‌شود. البته همان طور که مشخص است، مسئولان آن دوره تصمیم داشتند در ازای تخریب یک عمارت چهار طبقه، در دو سوی این خیابان ساختمان‌هایی بلندتر از چهار طبقه بسازند!

● راه گرانی که پیش نمی‌رفت

در ادامه، معضل قیمت‌گذاری، خود سدی در ادامه روند پروژه می‌شود و تخریبی که قرار بوده مهر ۱۳۵۰ پایان بگیرد، به عملیاتی فرسایشی تبدیل می‌شود و تا سال بعد ادامه پیدا می‌کند. طبق سند «گزارش آمار فعالیت‌ها و برنامه‌های عمرانی شهرداری‌های تابعه استان خراسان برای سال ۱۳۵۰» احداث خیابان چهارطبقه به جهانبانی در این سال به پیشرفت ۴۰ درصد رسیده بود. بازدید ۱۶ خرداد ماه ۱۳۵۱ معتمدی

● مسابقهٔ تخریب چهارطبقه

در این سال‌ها که پیکان تیز تخریب مدام عمارت چهارطبقه را لمس می‌کند و اهالی شهر نسبت به تخریب آن حساس شده‌اند، تیرماه ۱۳۵۱ معتمدی، شهردار وقت مشهد، صحبت از طرحی به میان آورد که شاید بتواند دوستداران معماری ایرانی را متقاعد کند، او می‌گوید: «طرحی که برای خیابان دروازه طلایی در نظر گرفته بودند در شانگهای وجود داشته، با این حال طرحی بر مبنای معماری سنتی تهیه خواهد شد. شهرداری از مهندسین دعوت کرده تا طرحی برای این خیابان جدید مشهد تعریف کنند که در دنیا بی‌نظیر باشد. خیابان دروازه طلایی باید مشعل مشهد شود مانند برج ایفل پاریس.» او همچنین از برگزاری مسابقه‌ای برای طراحی نمای این خیابان سخن می‌گوید. خبر برگزاری این مسابقه یک ماه بعد (۱۸ مرداد ۱۳۵۱) با تعیین جایزه ۱۵۰ هزار ریال نفر اول در روزنامه خراسان منتشر می‌شود. این در حالی است که دیگر بلندوزها به چهارطبقه رسیده بودند. اواخر بهمن ماه ۱۳۵۱ روزنامه اطلاعات می‌نویسد، عمارت چهارطبقه به «لقمه تعارف» تبدیل شده است، او تخریب نشدن آن را به پای کمبود اعتبار کم کاری شهرداری و نبود متخصص می‌گذارد.

این لقمه تعارف، بالاخره صبح روز ۲۳ فروردین ۱۳۵۲ برداشته می‌شود و تا پایان اردیبهشت ماه کاملاً از سر راه کنار می‌رود. زیرا اول خرداد ماه ۱۳۵۲ روزنامه اطلاعات با نشر تصویری از ساختمان دادگستری تیتیر می‌زند: «چهره عدالتخانه مشهد روشن شد» و گزارش می‌دهد: «این کاخ که در کوچه عدلیه قرار داشت تاکنون با بودن ساختمان بزرگ و

چندتیتیر روزنامه‌های مختلف مشهد در طول احداث پروژه خیابان دروازه طلایی که در آن دوران چاپ و منتشر شده است

چندتیتیر روزنامه‌های مختلف مشهد در طول احداث پروژه خیابان دروازه طلایی که در آن دوران چاپ و منتشر شده است

انجمن شهر، به روزنامه اطلاعات می‌گوید: «مقرر بود که از اول خرداد ماه این پروژه آغاز شود، اما با هدف رسیدگی به شکایات مردمی که خانه و محل کسبشان در مسیر خیابان باید تخریب می‌شد این پروژه با چند روز تأخیر انجام خواهد شد.»

او همچنین تأکید می‌کند که در این پروژه، عمارت «چهار طبقه» هم تخریب خواهد شد و سرفصلی مغازه‌های آن ۴ تا ۵ میلیون ریال تخمین زده می‌شود. مکرم در توصیف خیابان جدید نیز این‌طور توضیح می‌دهد: «عمارت دادگستری با اجرای این طرح در حاشیه خیابان قرار خواهد گرفت، دیگر مؤسسات نیز حاشیه این خیابان را خریداری کرده‌اند تا ساختمان‌های مدرن و چند اشکوبه‌ای [طبقه‌ای] در آن بسازند. پهنای خیابان جدید ۶۰ متر خواهد بود.»

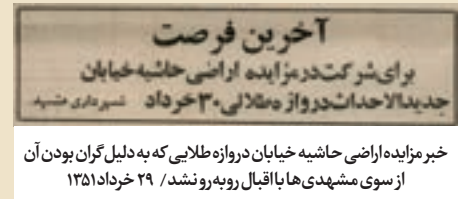
ساختن چهارطبقه خسروی پیش از تخریب

● پروژه پر سود خیابان‌سازی

۱۱ شهریور ماه سال ۱۳۵۰ در حالی که عملیات تخریب مردم رو به پایان است، مبلغ ۳ میلیون و ۴۱۸ هزار ریال جهت پرداخت به کسانی که منازلشان در جریان ساخت خیابان دروازه طلایی تخریب خواهد شد، توسط انجمن شهرتصویب می‌شود. درباره مغازه‌های عمارت چهارطبقه هم که مقرر شده بود، جهت سرفصلی آن‌ها – که هر کدام ۵ میلیون ریال است – معاوضی در خیابان دروازه طلایی واگذار شود. بر این اساس پانزده مغازه از حاشیه سه‌راه خسروی سابق به خیابان جدید منتقل شده و بنای آن‌ها

را ظرف یک ماه خراب می‌کنند. ساخت یک خیابان مدرن، تنها هدف مدیران آن زمان از پروژه «دروازه طلایی» نبود، بلکه سودای درآمدی کلان نیز به این تخریب و ساخت‌وساز دامن می‌زد، به‌طوری که می‌خواستند زمین‌هایی را که حداکثر متری ۲۰۰ تومان خریداری شده بود، تا بیش از ۲۰ برابر قیمت بفروشند.

۲۷ دی ۱۳۵۰، حسن زاهدی که از مهرماه آن سال استاندار خراسان شده بود، از قیمت‌گذاری شهرداری مشهد بر روی اراضی خیابان دروازه طلایی – که هر مترمربع آن ۴ هزار تومان تعیین شده بود – گلایه کرد و خبر از کاهش نرخ آن داد. این مسئله انتقاد جمعی از

خبر مزایده اراضی حاشیه خیابان دروازه طلایی که به دلیل گران بودن آن از سوی مشهدی‌ها با اقبال روبه‌رو نشد / ۲۹ خرداد ۱۳۵۱

اعضای انجمن شهر را نیز برانگیخت، چنانکه ۲۵ بهمن ۱۳۵۰، یکی از اعضای انجمن به این اختلاف قاضی نرخ خرید و فروش اشاره کرد و گفت: «هر مترمربع از اراضی بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ تومان خریداری شده، ولی حالا متری ۴ تا ۵ هزار تومان به فروش گذاشته شده است؟»

نمایی از آسفالت خیابان دروازه طلایی

● ماجراهای پس از افتتاح

از این پس همچنان خیابان دروازه طلایی در حال تکمیل است. روزهای پایانی آبان ماه ۱۳۵۶ به‌نصدمترمربع زمین در اراضی مازاد دروازه طلایی به انجمن استان داده می‌شود. این موضوع خود گواه آن است که تا این زمان، هنوز تمامی اراضی این خیابان به فروش رفته و ساخت‌وساز در این خیابان تا یک سال قبل از انقلاب اسلامی هنوز در جریان بوده است.

یک گزارش جالب توجه درباره آپارتمان‌نشینی در مشهد در روزنامه ۱۶مهر ۱۳۵۴ کیهان چاپ شده که در آن، ضمن اشاره به از دست رفتن چهارطبقه از آپارتمان‌های در حال ساخت دروازه طلایی هم یاد کرده است.

براساس این گزارش بزرگ‌ترین آپارتمان مشهد که چهارده طبقه داشته و ارتفاعش نیز پنجاه متر بوده است، قرار بوده در دروازه طلایی ساخته شود اما با وقوع انقلاب اسلامی و پس از آن در جنگ تحمیلی و تغییر اولویت‌های مدیران جدید به خاطر کمبود بودجه در آن دوران، دیگر به انجام نمی‌رسد و تنها افسوس از میان رفتن چهارطبقه با مشهدی‌ها باقی می‌ماند.

قدیمی‌تر چهارطبقه از نظرها پنهان بود اما حالا که چهارطبقه تخریب شده چهره آن نمایان شده است.

● افتتاح خیابانی که طلایی نشد

۱۷ اردیبهشت ماه ۱۳۵۲ و کمتر از یک ماه پس از این تخریب تلخ، هماهنگی‌های لازم با سازمان‌های آب و برق و گاز و مخابرات برای اتمام